

Oslo, 28. oktober 2024

STLs hørings svar på NOU 2024:13 Lov og frihet – om negativ sosial kontroll, med mer.

STL (Samarbeidsrådet for tros- og livssynsamfunn), som samler bredden av tros- og livssynsamfunn til dialog og arbeider for likebehandling, takker for muligheten til å svare på denne høringen.

1. Introduksjon

Negativ sosial kontroll er et vidt begrep og et forsøk på å romme komplekse fenomen med relativt enkel språkbruk. For STL er det relevant i den grad det har berøringspunkter mot tros- og livssynsfeltet. Det er imidlertid ikke alltid lett å trekke opp klare grenser mellom ulike felt, som barn og familie, kultur, migrasjon, religion, osv. Vi opplever at religion og livssyn gjør seg gjeldende på alle de nevnte feltene – i tillegg til å være et felt for seg selv.

Som utvalget skriver, er det viktig å presisere at det ikke er en direkte relasjon mellom religion og livssyn og negativ sosial kontroll. Det offentlige ordskiftet kan etterlate inntrykk av at det nettopp er det, med fare for at fordommer, mistenkeliggjøring og stigmatisering av bestemte grupper i samfunnet får stå uimotsagt og leve videre. Samtidig ser vi religions «Janusansikt». Religion er i stort positivt både på individ-, gruppe- og samfunnsnivå, men har også i seg strukturer og mekanismer som kan misbrukes som motiv til å utøve kontroll over enkeltmennesker og grupper som utfordrer og begrenser individuelle friheter og rettigheter. Religion og livssyn kan i all sin kompleksitet være en faktor i straffesaker, men religion kan aldri holdes strafferettslig ansvarlig.

Dette hørings svaret er delt opp i kapitler. I del 2 kommenterer vi utvalgets definisjoner, begrepsbruk, premisser, fenomenforståelse og kunnskapsgrunnlag. I del 3 presenterer vi vårt standpunkt til lovforslagene med særlig relevans for vårt felt. Del 4 inneholder forslag til andre tiltak enn lov- og straffereguleringer som vi mener kan bidra til å forebygge forekomsten av negativ sosial kontroll og æresmotivert vold. Her inkluderer vi også mulige grep for å etablere en mer hensiktsmessig måte å møte religion og livssyn som del av menneskers liv på, for f.eks. politi, barnevern, hjelpeapparatet forøvrig og det offentlige generelt.

1.1. Våre hovedpunkter

- Religion verken beskytter mot, eller disponerer for at noen utsettes for, eller utøver negativ sosial kontroll. Religion er ikke et «frikort», og heller ikke «roten til alt ondt».
- Negativ sosial kontroll knyttes ofte til innvandring generelt og islam spesielt, men er verken utelukkende knyttet til innvandring, religion eller én trosretning. Det offentlige arbeid (førstelinje, politikk, forskning, faggrupper, osv.) må ikke skape, eller bygge opp under uklarheter som kan føre til, eller styrke fordommer og diskriminering. Spesielt muslimer opplever seg ofte mistenkeliggjort når det gjelder bl.a. verdier, familieliv, oppdragelse og likestilling.
- Det er behov for mer kompetanse om religion og særlig religiøse praksiser eller religiøst liv i Norge, hos barnevern, politi og andre offentlige instanser – ikke minst om hvordan å tilnærme seg spørsmål om religion på en hensiktsmessig måte.

- Individider skal ha evne og mulighet til å bestemme over eget liv. Dette må balanseres mot foreldres rett og ønske om å oppdra barn i sin tradisjon og normsett.
- Et livssynsåpent, demokratisk og menneskerettighetsbasert samfunn skal ha rom for ulike idealer og verdsett. Dette gjelder både på individ-, gruppe- og samfunnsnivå. For å muliggjøre dette, må vi ha effektive verktøy for å stoppe vold, overgrep og undertrykkelse.
- Lovendringer som adresserer misbruk av religion og religiøse tradisjoner og praksiser, og som adresserer utfordringer med religion i kombinasjon med familiekulturer, kan bidra til å heve bevisstheten om et samfunnsproblem, og samfunnets evne til å motarbeide det.

2. Definisjoner og kunnskapsgrunnlag

Noen av definisjonene utvalget legger til grunn er for upresise og til dels uheldige. Det gjelder særlig «lukkede trossamfunn», «negativ sosial kontroll» og «ære» eller «æresmotivert vold».

2.1. Lukkede trossamfunn

Utvalget viser til denne definisjonen:

«Lukkede trossamfunn er samfunn der troen eller livssynet trekker klare grenser mellom trossamfunnet og verden utenfor. Verden utenfor kan anses som syndig og farlig, mens trossamfunnet betraktes som trygt og som besitter de riktige normene som skal styre medlemmenes valg, atferd og livsførsel.» (kap. 2.1)

Faglitteraturen benytter ikke begrepet «lukket trossamfunn»¹. Gitt denne bakgrunnen, burde ikke begrepet benyttes som et fagbegrep i arbeid med lovverk på denne måten, men heller som et begrep som brukes i den offentlige diskursen, og som «forstås som» heller enn «er» og defineres slik. Heldigvis benyttes begrepet lite i utredningen, og foreslås ikke inn i noe regelverk.

Begrepet antyder hva man er opptatt av – enkeltmedlemmers muligheter til å velge ikke å være med uten å risikere å miste både sosiale og familiære relasjoner. Men forkynnelse om synd og fare betyr ikke nødvendigvis at den enkelte ikke har frihet i trossamfunnet – eller til å forlate dette. Videre kan et trossamfunn som er *åpent* likevel ha strenge rammer for medlemmene og deres barn.

Etter vår erfaring er denne type trossamfunn ikke helt «lukkede». De ønsker gjerne nye medlemmer velkommen, men myndigheter, offentlige instanser, media og lignende har ofte dårligere tilgang. Det er liten grad av innsikt i deres virksomhet utenfra.

Lukkede trossamfunn og negativ sosial kontroll har eksistert i Norge før utbredt innvandring, og det kan være nyttig å snakke om slike samfunn. Det er derfor bra utvalget anerkjenner at ikke bare «barn og unge som har en transnasjonal oppvekst» kan rammes av negativ sosial kontroll og de andre skadelige fenomenene utredningen omfatter (kap. 1.3.3).

Når det er sagt, mener vi utvalget både kunne valgt et annet begrep og en mer presis definisjon, som ikke minst bedre skiller lukkede trossamfunn fra øvrige trossamfunn².

¹ Nora Stene, førsteamanuensis i religionsvitenskap, Univeristetet i Oslo, i samtale 22.10.24.

² Hjelpeskilden (www.hjelpeskilden.no), beskriver på sine nettsider slike miljøer som «trossamfunn som aktivt distanserer seg fra storsamfunnet», og forklarer videre at det «ligger i trossamfunnets negative verdensbilde, noe som fører til at det religiøse fellesskapet blir overvåkende og stiller urimelige krav til medlemmene. Denne kontrollen skaper usynlige vegger mellom medlemmer og storsamfunnet.» (<https://www.hjelpeskilden.no/forlate-et-lukket-trossamfunn.html>). Dette er en nyttig og forståelig beskrivelse. Likevel mangler en mer leksikalsk definisjon.

Human-Etisk Forbund har i høringssvar brukt begrepet «usunn forkynnelse, som de beskriver som «forkynnelse som har potensiale til å få den som hører på til å føle seg utrygg, utenfor, eller ikke god nok».

2.2. Negativ sosial kontroll

Negativ sosial kontroll er et overordnet og sentralt begrep i utredningen. Det er et begrep som er mye brukt i norsk kontekst. Samtidig er det vanskelig å definere.

Negativ sosial kontroll er en betegnelse som også favner bredt og dermed ikke er særlig presist. Definisjonen utvalget viser til er lik de mest allment anerkjente og brukte. Det er likevel ikke uproblematisk da det kan vise til veldig ulike handlinger og fenomener. STL støtter utvalgets oppfatning om at begrepet vanskelig lar seg definere presist.

De viktigste elementene i definisjonen, etter vårt syn, er «systematisk begrenser» og «gjentatte ganger hindrer vedkommende i å ta selvstendige valg». Det viser at et kontrollregime kan vokse frem over tid og utøves av én eller flere personer. Videre presiseres det at handlingsmønsteret også må sees i forhold til fornærmedes alder og modenhet. Definisjonen viser med dette forståelse for at helt legitim oppdragelse også kan innebære ulike former for kontroll. Dette er viktig å fremheve, da det knytter seg mange misforståelser til betegnelsen.

Den siste delen av definisjonen er svakere:

«[...] Kontrollen kan ha til hensikt å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer, berunder for å bevare eller gjenopprette ære eller anseelse. Kontrollen kan også ha andre motiver.» (kap.3.4.2)

Det er ikke i seg selv negativt å formidle verdier og normer for atferd og holdninger, for eksempel i forbindelse med barneoppdragelse. Kontrollen blir negativ ved systematikken og ved skadelige metoder som «press, oppsyn, trusler og tvang».

Å «bevare eller gjenopprette ære og anseelse» kan bidra til forvirring, ettersom «ære» og «anseelse» er begreper med ulike assosiasjoner og forståelser. Begrepene ære og anseelse fylles med ulikt innhold avhengig av kulturell kontekst og det trenger ikke være negativt. Ett av flere skiller går antagelig mellom kulturer som er hovedsakelig individualistiske eller kollektivistiske. Selv om det i Norge er en mer individualistisk kultur, er kollektivistiske kulturer svært utbredt i store deler av verden, og kan ha med seg mange positive idealer som det også bør være rom for i Norge.

Hovedproblemet her er om kontrollen innebærer å kreve at individet avstår fra friheter og rettigheter for å redde *andres* ære og anseelse. Siste setning understreker poenget om en upresis definisjon. Når kontrollen «også [kan] ha andre motiver.» blir definisjonen så generell at den får liten nytte. Vi forstår ønsket om å informere, samtidig får man ikke tilstrekkelig og tydelig nok informasjon i en slik kort definisjon. Derfor bør den heller tas ut og så må fenomenet forklares ytterligere i tilleggslitteratur.

Uklare definisjoner kan bidra til diskriminering av, og assimilering forventninger til grupper som kulturelt, religiøst og på annet vis skiller seg fra storsamfunnet. For eksempel ved at andre verdier og forventninger enn de som råder i samfunnet generelt, inkludert ære eller anseelse, mistenkeliggjøres som grunnlag for å bedrive negativ sosial kontroll. Slike mistanker kan skade en skjør tillit til storsamfunnet og manglende fellesskapsfølelse for dem det rammer, samt underbygge fremmedgjøring og utenforskap.

Å inkludere negativ sosial kontroll som begrep i lovgivning kan oppfattes som et forbilledlig uttrykk for antidiskriminering, men det kan også oppleves som forkledd islamofobi. Norge er dessuten omtrent alene om å bruke dette begrepet. Totalt gir disse refleksjonene grunn til varsomhet og vi støtter utvalgets anbefaling om ikke å inkludere begrepet negativ sosial kontroll inn i lovverket. Vi trenger heller flere

Redd Barna bruker betegnelsen «Isolerte trossamfunn» i sin rapport «Til tross for tro» fra 2005 De definerer de som *Trossamfunn «som begrenser medlemmenes mulighet for fri meningsdannelse, som har restriksjoner på informasjons- utveksling mellom menigheten og samfunnet rundt, og som har sterke sanksjoner knyttet til å forlate menigheten.»* Dette mener vi gir en mer tydelig avgrensning, og fremhever de tilfellene der kollektivets normkontroll går i for stor grad utover individets frihet.

begreper til å dekke de mange aspekter ved fenomenet, i det minste i et lovverk – som krever høy presisjon.

2.3. Æresmotivert vold og krenkelser

Kunnskapsgrunnlaget er usikkert på dette området, og vi opplever utvalget balansert i sin forståelse.

Definisjonen tar utgangspunkt i en rekke skadelige og straffbare handlinger («fysisk vold, psykiske, seksuelle og økonomiske krenkelser»), og setter søkelys på motivet. Motiv er av betydning i straffeøyemed, slik folk flest kjenner i skillet mellom «overlagt drap», «forsettlig drap» og «uaktsomt drap».

I grupper og organisasjoner kan æresmotivert vold ramme flere enn de som er direkte mottaker. Volden kan sende signaler og trusler til andre medlemmer enn den som er direkte rammet, om grenser man ikke skal trå over. Når én i et miljø møter til dels alvorlige konsekvenser for sine handlinger, får det en disiplinerende effekt overfor andre. Dette til tross for at handlingene konsekvensene den enkelte møter kan innebære brudd med individuelle rettigheter.

Definisjonens siste del er svakere:

«[...] Det er et parafybegrep som dekker mange ulike handlinger, alt fra subtile innskrenkninger i den enkeltes frihet og mildere former for negativ sosial kontroll til alvorlige straffbare handlinger som vold i nære relasjoner, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og æresdrap» (kap. 3.5.2)

Når begrepene som defineres er «vold» og «krenkelser» mener vi, især, «subtile innskrenkninger i den enkeltes frihet» og, delvis, «mildere former for negativ sosial kontroll» er for milde konsepter til å bli omfattet. Ved å sette terskelen så lavt og å gjøre fenomenet så vidt, kan det, som med begrepet negativ sosial kontroll, heller bidra til uklarhet enn klarhet.

Imidlertid opplever vi at begrepsbruken og fenomenbeskrivelsen er mer presis når vi leser utvalgets forslag til endringer i lovverket, inkludert om æresmotivert vold.

Vi mener det er riktig og klokt at ikke ære knyttes eksplisitt til religiøse miljøer. Det kan selvsagt også foregå i slike, men ikke utelukkende. Vår erfaring og oppfatning er uansett at ære primært er et kulturelt fenomen.

2.4. Trosfrihetens grenser

Selv om det ikke er en begrepsdefinisjon som gjøres i utredningen, slik de vi har kommentert ovenfor, er det et konsept eller en prinsipiell ramme som vi opplever at utvalget forstår og redegjør godt for: trosfrihetens grenser (spesielt slik det kommer til uttrykk på s. 97).

Slik Istanbulkonvensjonen tydeliggjør, unntar ikke religiøst begrunnede handlinger fra straffeansvar. Enkeltindividets religionsfrihet omfatter ikke retten til å utøve makt overfor andre personer i religionens navn. Offeret har også religionsfrihet. Dette må være helt tydelige.

2.5. Uklarheter, gråsoner og uintenderte konsekvenser

2.2.1. Gruppetenkning og overforenkling

Fenomenene omtalt i denne utredningen både er sammensatte og kan gjøre betydelig skade på individer og grupper. Utvalget har gjort et solid arbeid for å tydeliggjøre lovverket. Likevel kommer vi ikke unna at noen av fenomenene – som negativ sosial kontroll og ufrivillighet ifm. utenlandsopphold – både har grenser som kan være vanskelig å definere og av natur enten foregår skjult eller på andre måter er

vanskelig å avdekke. Dette fremhever behovet for kompetanse og fenomenforståelse, som også er tydeliggjort flere steder i utvalgets drøftinger.

Gruppetenkning og fordommer rammer skjevt også på dette feltet. Generaliseringer og utbredte assosiasjonsmønstre rammer særlig muslimer, som i relativt stor grad opplever å mistenkes for å praktisere negativ sosial kontroll. Nettopp fordi det virker vanskelig å fremholde nyanser i hverdagspråk og hverdagslig sosial omgang, er det viktig at politikere, embedsverk og andre i det offentlige klarer å forholde seg konstruktivt til variasjoner og forskjeller på feltet. Det er viktig å uttrykke bevissthet om ulikheter også internt i det man ofte kan se som enhetlige grupper. Mange variabler er i spill, også på dette feltet, og det må gjøres tydelig at fenomener kan samvirke uten at det foreligger direkte årsakssammenheng, som f.eks. religion og negativ sosial kontroll, og at religiøse og kulturelle praksiser kan påvirkes av livssituasjon.

2.2.2. Integrering, ikke assimilering

Norsk lovverk må utformes slik at det ikke impliserer forventning om assimilering, men heller integrering. Nordmenn er en mangfoldig gruppe som «tror på Gud, Allah, altet og ingenting» (kong Harald i tale 2016) og innenfor de demokratiske rammene må det være rom for variasjon i verdier, tradisjoner, normer, smak, identiteter osv. Lovverk og normer er ikke det samme. Ikke alle normer som er (litt) fremmede i Norge skal rammes av et lovverk.

Hva som kvalifiserer til *negativ* sosial kontroll ser ut til å variere ikke bare med *hvordan* normer håndheves, men også med *hvilke* normer og verdier som håndheves. Dette er problematisk. Det kan ikke være slik at å håndheve, eller bedrive kontroll, av religiøse normer er akseptabelt så lenge det støtter storsamfunnets verdier. Tros- og livssynsfriheten omfatter også friheten til å ha, og leve etter verdier annerledes enn det befolkningsflertallet synes å ha. Blant annet i kapitlene 3.4.3 og kapittel 20.1 går utredningen inn i diskusjoner som kan ligne kulturell relativitet. Selv om vi er i Norge, må vi ikke la en slags kulturell «majoritetsblindhet» bli førende for vårt lovverk og håndhevingen av den, men holde oss til allmenne menneskerettslige prinsipper i både lov og praksis.

Et eksempel på hvor dette kan komme til uttrykk er s. 72, hvor utvalget diskuterer formålet med utenlandsopphold. Her står det blant annet at ivaretagelse av religiøs identitet kan være et motiv for å sende et barn utenlands. Dette *ønsket* må anerkjennes, da det kan forstås som et uttrykk for at det kan være vanskelig å leve i tråd med egen religiøs overbevisning i Norge. Men, *praksisen*, med ufrivillig eller tvunget utenlandsopphold, må reageres på.

2.6. Religions rolle

STLs 15 medlemssamfunn tar alle ubetinget avstand fra vold og undertrykkelse og er klare på at religion ikke gir noe frikort til for eksempel kontrollerende oppdragelse. I det offentlige ordskiftet knyttes ofte religion og religionsutøvelse tett til negativ sosial kontroll. Det er derfor nødvendig å understreke at religiøsitet *i seg selv* ikke må anses problematisk. Det er *handlingene og handlingsmønstrene* som faller inn under definisjonen negativ sosial kontroll som må adresseres.

Religion er nevnt eksplisitt flere steder i utredningen, men vi leser det også inn der for eksempel «storfamilie» og «andre grupper» nevnes. Religions vesen innebærer ofte gitte levereregler – og et ønske om at disse skal gjelde alle³. Religion kan være en del av *individens* begrunnelse for handlinger, vonde som gode og det er strukturer i trossamfunn som muliggjør maktmisbruk. Som kollektiv har trossamfunn dermed en viss makt – også til å presse enkeltmennesker til innordning.

³ Dag Øistein Endsjø: Religion og menneskerettigheter. Universitetsforlaget 2022, s. 112.

På den annen side er det en risiko for at de som for eksempel melder bekymringer, og de som håndterer bekymringsmeldinger til barnevernet, også kan handle på fordommer og potensielt diskriminere religiøse, som følge av lite kunnskap både om normer, tradisjoner og om tros- og livssynsfriheten.

Vi vil fraråde konseptualiseringer som graderer religiøsitet. Uttrykk som «mer religiøs», «sterk religiøsitet» el. l. er uheldige formuleringer. Det gir ikke mening, og er i beste fall upresist å snakke om at noen er mer religiøse enn andre. Det blir spesielt galt å insinuere at «høyere grad av religiøsitet» er mer negativt, slik de nevnte omtalene ser ut til å gjøre. Heldigvis finner vi bare to eksempler av dette i utredningen⁴. Det er stor variasjon i verdisyn i Norge, ikke bare basert på innvandring og religiøst mangfold. Vi snakker likevel ikke om det som et utslag av lav integrering. Vi må heller ikke alltid det, selv om det er snakk om mennesker med innvandrerbakgrunn.

3. Standpunkt til lovforslag

Vi konsentrerer våre tilbakemeldinger til de foreslåtte lovendringer som har dimensjoner og elementer som oppfattes som mest relevante for vårt felt. Det knytter seg til begrepet negativ sosial kontroll i lovverk, æresmotiv som straffeskjerpene moment og utvidelse av personkrets. Det er imidlertid ikke dette skott mellom disse temaene, men oppdelingen nedenfor gjør teksten mer oversiktlig.

3.1 Negativ sosial kontroll i lovverket

3.1.1. «Negativ sosial kontroll» i barneloven

Selv om det er ulike preferanser blant våre medlemssamfunn, STL støtter utvalgets vurdering at begrepet «negativ sosial kontroll» ikke bør inn i lovtekst. Som påpekt ovenfor er betegnelsen vid og generell og lite egnet til å definere et gitt lovbrudd. Selve lovbruddet, eller bruddene, i en sak om det som i høringsnotatet omtales som negativ sosial kontroll, vil kunne straffes uavhengig av bruken av denne definisjonen.

Betegnelsen skaper ikke, slik vi oppfatter det, større klarhet om hva som er lov eller ikke. Heller kan den bidra til generell mistenkeliggjøring av religiøst liv og religiøse normer og verdier. I et samfunn der tros- og livssynsfriheten står sterkt, og menneskerettighetene er beskyttet av Norges Grunnlov, vil dette være svært uheldig.

Utvalget viser til en indikatorliste fra RVTS-ØST (s. 276). Det kan være en nyttig liste som viser hvor sammensatt og subtilt fenomenet kan være, og hvor vanskelig det kan være å avdekke. En så vid liste skaper uansett et dilemma: Hvordan inkludere nok indikatorer slik at det er mulig å avdekke, og samtidig ikke inkludere så mye at en rekke helt alminnelige og uskyldige handlinger mistenkeliggjøres? For eksempel, om noen gjør det bra på skolen, skifter klær, går hjem fra skolen med et søsken og drar på en lengre ferie *kan* det være tegn på negativ sosial kontroll, men det kan også være helt legitime aktiviteter.

Foreldreansvar og -rett innebærer retten til å oppdra egne barn i tråd med sin kulturelle bakgrunn og religiøse overbevisning (slik det blant kommer til uttrykk i barneloven §30 og barnevernsloven §§1-8 og 1-9). Det er ikke slik at religion alltid må vike for det noe uklare prinsipp om «barnets beste». Dette må kommuniseres tydeligere enn det gjøres i dag. Vi opplever at negativ sosial kontroll av noen (mis)forstås til å bety at man *ikke* har rett til å oppdra barna i tråd med egen tradisjon.

Langt fra all kontroll er negativ sosial kontroll, selv om oppdragelsen bygger på religiøs overbevisning. Det er klokt at utredningen fremhever dette godt, som på side 56:

«Samtidig vil grensesetting, kontroll og en viss maktutøvelse overfor barn være en legitim del av barneoppdragelsen.»

⁴ Under Kap. 3.4.4. Motiver og aktører og Kap. 23.2.4 Plassering på institusjon etter barnevernsloven § 6-2

Utvalget peker på at å inkludere begrepet i barneloven *kan* ha en pedagogisk betydning og slik virke forebyggende. Vi mener imidlertid det ikke er grunn til å tro at lovverket i seg selv er en utstrakt kilde til kompetanse om barneoppdragelse for de fleste foreldre. Kompetanse(heving) må søkes andre steder.

- Vi støtter flertallets forslag om *ikke* å ta begrepet negativ sosial kontroll inn i barneloven

Samtidig er det viktig å anerkjenne utfordringen det kan være i de tilfeller en skal oppdra barn i en kultur man ikke kjenner og som til dels avviker verdi-, norm- og lovmessig fra opprinnelseslandet. Til sammen kan det være en krevende øvelse å manøvrere foreldrerollen samtidig som man kjenner på uro for ikke å gjøre det i henhold til det man oppfatter er gjeldende standard i Norge.

- STL støtter utvalgets mening om at det er behov for andre virkemidler, som opplysningsarbeid, på dette feltet. Det må arbeides for å styrke tilliten til norske institusjoner som tilbyr familier og barn og unge ulik type hjelp, samt til politiet.

3.1.2. «Negativ sosial kontroll» i barnevernsloven

Barnevernets arbeid er fremmed for mange, også i tros- og livssynssamfunnene. Å inkludere en vid og utydelig betegnelse som negativ sosial kontroll i barnevernsloven, som eventuelt grunnlag for å gripe inn i ulike familier, er ikke hensiktsmessig. Det vil skape større usikkerhet, kanskje tilbaketrekning og isolasjon og bygge opp under lav tillit til offentlige institusjoner, til tross for at det motsatte er det vi trenger (og som vi i STL jobber for).

Uttrykket «barnets beste» er det også usikkerhet knyttet til. Mange spør seg hva det betyr i praksis. «Barnets beste» *kan* også handle om oppdragelse innen sine kulturelle eller religiøse normer – på generelt grunnlag. Overgrep som kjønnslemlestelse er åpenbart *ikke* i denne kategorien. Men, det er *ikke* slik at religiøsitet alltid vil gå på tvers av, eller utfordre barnets beste. Det er en fare for at barnets beste for ofte blir vurdert ut fra det som oppfattes som gjengs i storsamfunnet, med de verdier, tro og tradisjon som anses som innenfor der. Det må alltid vurderes etter en helhetlig vurdering, inkludert et mangfoldsperspektiv.

- STL støtter utvalgets flertalls forslag om *ikke* å ta begrepet inn i barnevernsloven.

3.1.3. Psykisk mishandling som grunn for omsorgsovertakelse

STL mener det virker fornuftig, ut fra fenomenforståelsen og kunnskapsgrunnlaget som foreligger, at også psykisk mishandling alene *kan* gi grunnlag for omsorgsovertakelse. Det må imidlertid legges til rette for økt kompetanse om tro og livssyn som del av manges familieliv for å unngå at fordommer og manglende kunnskap blir grunnlag for inngripende tiltak. Det er allerede utbredt frykt for å miste omsorgen for sitt barn, og spesielt om denne hjemmelen utvides, bør det settes inn ekstra innsats for å styrke tilliten til barnevernet. Støtten til dette forslaget gis med den forventning.

- STL støtter at psykisk mishandling *kan* gi grunnlag for omsorgsovertakelse.

3.1.4. Barneekteskap

STL ser utvalgets redegjørelse for, og forslag knyttet til barneekteskap, tvangsekteskap og tvang til å bli i ekteskap som særlig relevant ut fra et religiøst perspektiv. Vigslere er ofte ledere/tillitspersoner i religiøse miljøer og disse, eller andre ledere som engasjeres, kommer ofte tett på familier - også når skilsmisse er et tema. Disse religiøse lederne må kunne forventes å operere i overensstemmelse med norsk lov. Det er av stor betydning, både for samfunnet som sådan og for tros- og livssynsfeltet, at storsamfunnet kan ha tillit

til religiøse miljøer når disse betros å utøve visse tjenester, som vigsling, på vegne av samfunnet. De må heller ikke stå i veien når en legitim rett som skilsmisse, hevdes av enkeltindivider.

- Vi støtter forslaget om økt straff for de som inngår ekteskap med barn, eller tillater at barn inngår ekteskap, og at straff for barneekteskap skal gjelde både inngåelse og det å leve i, eller støtte at et barn lever i ekteskap eller ekteskaplignende forbindelse
- Vi støtter forslaget om straff for «den som forestår inngåelse av ekteskap eller ekteskaplignende forbindelse» der de som skal gifte seg begge er under 18 år.

Her mener vi at det vil være nyttig med kurs og kompetanseheving for tros- og livssynssamfunn og de personer disse registrerer som vigslere.

I omtalen av ekteskap skriver utvalget at «*ikke alle religiøse ekteskap er utenomrettslige og uten rettsvirkninger*» (s. 67). Dette er en svært svak påstand egnet til bred mistenkeliggjøring. Det rettes delvis opp i fortsettelsen, der det understrekes at ekteskap inngått med en prest eller imam som vigslere, og som følger statens krav, «er likestilt med sivilrettslige ekteskap». Det kan likevel ikke få stå uimotsagt. Ekteskap inngått i en religiøs kontekst er fortsatt svært vanlig i Norge og en helt legitim måte å inngå ekteskap på. Det må ikke en offentlig utredning bidra til usikkerhet rundt.

3.2 Æresmotiv som straffeskjerpene

Utvalget påpeker at det er et kollektivt aspekt ved ære. Som sådan er det også relevant for tros- og livssynssamfunn som nettopp er kollektive størrelser som forfekter gitte verdier. Det er et element av sannhet i alle fellesskap at man innordner seg som individ, f.eks. ved at et mindretall tilordner seg majoritetens flertallsvedtak. I enkelte trossamfunn kan det forekomme forventninger om at enkeltindividene i en eller annen grad må legge egne ønsker, friheter eller til og med rettigheter til side for å støtte opp under kollektivets normer, verdier og etiske standarder. Tilsvarende kan forekomme i familier, der ære kan være knyttet til at barn overholder samme religiøse praksiser som foreldrene – slik familien «alltid» har gjort⁵. Dette er alltid problematisk, men kanskje særlig om det rammer barn og unge mennesker. Konservativisme må ikke bli tolket på en slik måte at det begrenser andres frihet. Barn skal gradvis gis mer selvråderett, og ved 15 år kan man melde seg inn og ut av tros- og livssynssamfunn selv.

STL bygger sin formålsparagraf og sitt virke på menneskerettighetene. Disse, og rettighetene og frihetene definert i norsk lov, er gitt hvert menneske som individuelle rettigheter. Det gjelder også tros- og samvittighetsfriheten, og også for barn og eventuelt andre som er under andre personers omsorg. Istanbulkonvensjonen er klar på at verken religion eller æresmotiv kan utgjøre en unnskyldning for voldshandlinger. Dette er også STLs syn.

Frihetene og rettighetene skal ikke begrenses av verken foreldre eller andre autoriteter, som for eksempel religiøse ledere. Det betyr *ikke* at de nevnte personene ikke kan formidle verdier og normer som de mener enkeltmennesket bør leve etter. Men, verdiene kan ikke *twinges* på andre, verken velmenende «for deres egen del» eller av hensyn til familie eller slekt, mot deres vilje. Det kan være vanskelig avgrensninger i praksis, og kan gjerne oppfattes annerledes enn det er ment – f.eks. fra en eldre autoritetsperson til en ung aspirant. Derfor er det viktig også å jobbe aktivt med bevissthet og praksis gjennom øvrige tiltak, ikke bare lovverk.

Utvalget påpeker at æresmotivert kriminalitet har dypt- og vidtrekkende konsekvenser, dels knyttet til denne type kriminalitets kollektive preg. Tap av relasjoner og påfølgende sosial isolasjon er nevnt blant disse. Vi vil understreke at der religion er en del av bildet risikerer offeret også å miste et stort sosialt nettverk og også mening i, og forståelse av livet. Det kan være en svært krevende mental prosess enten å ta

⁵ Dag Øistein Endsjø: Religion og menneskerettigheter. Universitetsforlaget 2022, s.275.

et oppgjør med, å forlate et trossamfunn man har vært en del av, eller å dekonstruere sin tro på bakgrunn av erfaringene. Dette representerer ytterligere konsekvenser for et offer for æresmotivert kriminalitet eller vold.

Utvalget påpeker at rettspraksis i dag er å tillegge æresmotiv vekt. Således innebærer ikke lovendringen en stor forandring, men en tydeliggjøring som kan styrke bevisstheten om, og arbeidet mot æresmotivert kriminalitet, både i politiet, rettsvesenet, i trossamfunn og i familier.

Som vi diskuterte i 2.3 ovenfor, er det de to elementene med det asymmetriske forholdet mellom en gruppe mot et (ungt) individ og forflyttingen av ansvar og påstått skyld for skade på *andres* ære, som gjør at æresmotivet, etter vårt syn, bør være straffeskjerpene.

Det er samtidig en fare for at æresmotiv som del av straffeloven vil ramme skjevt og potensielt mistenkeliggjøre deler av befolkningen med røtter i kulturer der æresnormer står sterkt. Dette kan motvirkes ved grundig opplysningsarbeid som vi omtaler under kapittel 4 nedenfor («Øvrige tiltak»).

- Vi støtter utvalgets forslag om at æresmotiv kan tas inn som straffeskjerpene moment i Straffelovens § 77.

3.3 Utvidelse av personkrets

Både negativ sosial kontroll og æresmotivert vold er kollektivistiske fenomen – det utøves ofte av flere sammen. Det er ikke nødvendigvis planlagt og forberedt, men som del av en kultur eller livsstil. Ære kan knytte seg til religiøsitet, om enn via bestemte tolkninger og ikke i alle uttrykk for den gitte religion.

Forslaget om utvidelse av personkrets knytter seg til mishandling utøvet av storfamilien, eventuelt andre grupper med makt og innflytelse over fornærmede, som i et trossamfunn. Det går ut over det vi kjenner som «vold i nære relasjoner». I slike saker er følelsesmessige og psykologiske bindinger mellom gjerningsperson og fornærmet skjerpene for straffeutmålingen. Her er det rimelig å også trekke inn det religiøse elementet. I dette ligger tillit, trygghet, livssyn og verdensbilde, samt forståelse av og forklaringer på tilværelsen. Når mishandling utøves av personer som deler fornærmedes tro eller livssyn kan mishandlingen få ytterligere alvorlige konsekvenser.

Når familiekultur kombineres med religion er potensialet for negativ sosial kontroll enda større. Det *totale kontrollregimet*, som utvalget omtaler det, blir stort og sterkt overfor enkeltmennesket, og ofte særlig overfor barn, unge og kvinner. Religionsfriheten står ikke sterkt i slike familier, og religiøse miljøer, med sine definerte verdier og normer for atferd, kan også bidra til å styrke slik familiekultur. Det kan oppleves som at *familien* eller *trossamfunnet* utøver negativ sosial kontroll.

Når flere personer og arenaer er involvert øker fornærmedes utrygghet og det blir vanskeligere å søke hjelp. Hver involverte person står kanskje ikke for omfattende undertrykkende handlinger, men totalt sett blir det en systematisk kontroll som pågår over tid. Det kan for eksempel være slektninger som unnlater å reagere på mishandlingen. At eldre slektninger som er involvert gjerne har større autoritet gir kontrollen enda et moment og gjør den vanskeligere å motarbeide.

Utvalget viser til at en vid tolkning av «nære relasjoner» kan omfatte ledere i trossamfunn som omsorgspersoner, men også at de selv ser dette som usannsynlig. Det er også vår erfaring og vi mener diss ikke må regnes med i betegnelsen «nære relasjoner».

- STL støtter en utvidelse av personkretsen, ettersom vi ser at det bidrar til å underbygge alvoret ved å bli utsatt for mishandling fra de nærmeste.
- At utvidelsen bedre speiler mangfoldet av legitime familieformer som finnes i Norge i dag er bra.

- Vi støtter oppfatning om at det er behov for styrket rettsvern for, og støtte til personer utsatt for mishandling utøvet av medlemmer av storfamilien og andre grupper med makt og innflytelse over den fornærmede.

Det er fortsatt høy terskel for straffbarhet, men en lovendring som den foreslåtte vil kunne ha god allmennpreventiv effekt.

Så ser vi også, som utvalget, faren for at visse grupper av befolkningen mistenkeliggjøres med en slik lovendring. Personer med bakgrunn fra kulturer med en mer kollektivistisk familiestruktur må ikke oppleve å bli møtt med antakelser eller fordommer om at de utøver negativ sosial kontroll og/eller æresmotivert kontroll og vold bare på det grunnlaget. Dette kan vi som samfunn motarbeide gjennom ulike kompetansehevende tiltak, ikke minst for fagpersonellet som håndterer saker (slik vi kommer nærmere inn på i neste kapittel om øvrige tiltak).

4. Øvrige tiltak

Utredningen vektlegger juss og lovendringer, men peker samtidig på at andre tiltak også kan være aktuelle for å forebygge negativ sosialkontroll og æresrelatert vold. Vi er enige. Mange opplever minoritetsstress, noen også som tilhørende flere minoriteter. Dette løses ikke av lovendringer. Lover og straffebud er ikke alltid det eneste som skal til for å forebygge uønsket atferd.

STL som paraplyorganisasjon, og også flere av våre medlemssamfunn, har erfaring med at kurs og kompetansehevende tiltak av ulikt slag, spiller en stor rolle for endringer i holdninger og praksis. I det følgende viser vi til noen slike tiltak vedrørende gitte temaer og rettet mot gitte målgrupper.

Generelt vil vi også fremheve dialog som en god metode til å styrke kunnskap, samarbeid og tillit.

4.1. Kompetansehevende tiltak i det offentlige

Det er bra at det offentlige tilbyr, og til en viss grad krever mangfoldskompetanse av sine ansatte. Det hever ansattes bevissthet om at det kan være forhold man selv, som majoritet, er lite bevisst på, som gjør livet krevende for mennesker, eller at det er flere måter å leve gode liv på. Normer, tradisjoner og vaner man ikke kjenner eller forstår kan skape misforståelser, frykt og usikkerhet.

Vi opplever ofte at kompetanse om religion og religiøsitet mangler. Dette er en ikke uvesentlig del av den nødvendige mangfoldskompetansen og må adresseres eksplisitt for at særtrekkene ved tro og livssyn skal kunne tas høyde for i arbeidet.

Det er helt avgjørende at personell som håndterer disse saken får bedre kompetanse, ellers risikerer vi at det handles på fordommer og at det kan forekomme diskriminering av uskyldige (inkludert «*profiling*» som det kalles på engelsk).

4.1.1 Barnevernet: «BRO – barnevern, religion og oppdragelse»

STL har siden 2020 gitt kurs til barnevernansatte om tro og livssyn. Her har vi skapt rom for å snakke om både positive og mindre positive egne erfaringer og tanker om tro og livssyn. Det gir også muligheter for å tematisere hva man *tror* man vet om et gitt livssyn - og finne ut hva som stemmer. I tillegg bruker vi tid på å snakke sammen om hvordan man kan tematisere tro og livssyn i møte med en ny sak.

Barnevernlovens overordnede del presiserer at tro og livssyn skal tas med i betraktning – der det er relevant – i alle faser av en sak. I tillegg understrekes barnets rett til å få ivare tatt sin etniske, kulturelle,

språklige og religiøse bakgrunn i alle faser av saken. Det presiseres i forarbeidet at det er barnets bakgrunn, og ikke foreldrenes, som skal ivaretas.

Det vil være lettere jo mer kunnskap man har, men aller viktigst er trygghet til å spørre menneskene og familiene man jobber med. Bare slik kan man finne ut hva som er viktig for akkurat dem man skal hjelpe. Et vesentlig poeng er å ikke holde klienter eller brukere fast i ens eget bilde av, og forståelse for deres religion, men la dem selv få beskrive sine praksiser, tradisjoner og sin tro. Slik kan man bygge tillit, som øker sannsynligheten for god kommunikasjon mellom saksbehandlere og mottakere av hjelp.

4.1.2. Kurs for andre målgrupper

Kurs og etterutdanning som BRO kan tilpasses og tilbys andre offentlige instanser.

Politiet har mangfoldskompetanse som del av utdanningen og som kompetansehevende tiltak for ansatte i politiet. Det er bra, men vi anbefaler at det også legges inn kurs om hvordan mennesker i Norge lever med tro og livssyn. Ikke for at politiet (eller for den del barnevernet) skal kunne alt om alle religioner og livssyn, men de skal ha kunnskap nok til å vurdere om en religiøs komponent kan være en del av et sakskompleks. Og så skal de være trygge nok til å spørre og undersøke det når de opplever at religion er relevant.

Kompetanseteamet kontaktes av mange personer hvert år, men det er også mange som kanskje burde tatt kontakt, men ikke gjør det. Utredningen peker selv på at det kan være en høy terskel for å be om hjelp (s. 68). Vi mener det vil hjelpe om instanser som nettopp kompetanseteamet hever sin kompetanse om religiøsitet?

Kurs om tro og livssyn må selvsagt kombineres med kurs om hvordan metodene på de gitte fagfeltene kan brukes for å styrke evnen til å fange opp og forebygge negativ sosial kontroll.

4.2. Kompetansehevende tiltak i tros- og livssynssamfunn

4.2.1. Barnevern og andre instanser på barn- og familiefeltet

Det er utbredt frykt for barnevernet, og for å bli fratatt sitt barn, blant flere minoriteter. Det verserer rykter som en del migranter har hørt allerede før ankomst til Norge, om at norske myndigheter tar barn fra religiøse innvandrere og gir dem til norske par, også til likekjønnede par. Det er også en utbredt oppfatning om at det ikke er lov, eller i hvert fall sterkt mislikt, å oppdra barna sine i religiøse normer og tradisjoner. Mange strever med barneoppdragelse i en ny kultur der normene er annerledes og ikke minst barnas frihet og medbestemmelse er større.

Bedre kunnskap om barnevernets mandat, arbeidsformer og tiltaksbank bidrar til å gjøre disse foreldrene tryggere i foreldrerollen og til at flere tar imot adekvat hjelp når det er hensiktsmessig.

Det er også viktig for barnevernet å forstå hva som kan være utfordrende med religion i møtet med barnevernet. Fordommer kan også påvirke barnevernets vurdering av ulike saker, slik at de vurderer situasjoner som mer alvorlige enn de faktisk er, eller at de går glipp av viktige aspekter på grunn av manglende kunnskap.

Prosjektet BRO; barnevern, religion og oppdragelse (som nevnt over) innebærer også å skape møteplasser og trygge rom for dialog mellom barnevernet og religiøse minoriteter der man blir kjent med tradisjoner og normer, regler og mandat – og ikke minst kjent med hverandre. Dette vet vi gjør en forskjell både for foreldre og barnevernet.

Muslimsk dialognettverk, som er medlem i STL, har erfaring med at religiøs veiledning og en viss teologisk kompetanseheving for foreldre og andre med en klar religiøs identitet, kan være et nyttig verktøy for å

hjelp. Det kan for eksempel gi en trygghet for å endre atferd og holdninger. En tydelig tilbakemelding derfra er at foreldre trenger mer veiledning. Det er mangel på kunnskap om og ressurser til oppdragelse, ikke mangel på vilje.

4.2.2. Ekteskap og skilsmisse

Som påpekt i kapittel 3.1., gjennomfører tros- og livssynssamfunn mange vigslere. I de tilfeller disse gjøres som en kombinasjon av lovlig inngått ekteskap og et religiøst bryllup krever det mer enn (religiøs) ritualekompetanse. På dette feltet vil det kunne være nyttig med kurs for vigslere i tros- og livssynssamfunn.

Det er vesentlig for tros- og livssynssamfunns relasjon til myndighetene at man overholder regelverk og rammer for ekteskapsinngåelse. Kurs som gir innsikt i, og forståelse for lovverket, vil bidra til profesjonalisering av vigslere og andre ledere i tros- og livssynssamfunn. I tillegg vil det kun spore til refleksjon og teologisk arbeid som kan bidra til et tydeligere skille mellom teologisk lære og usunne og ulovlige kulturelle praksiser. Dette vil gi større trygghet for unge som står i fare for å bli tvangsgiftet og for barn i faresonen for å bli utsatt for barneekteskap.

Skilsmisse er lovlig i Norge, for begge parter i et ekteskap. Imidlertid kan det av et trossamfunn reguleres eller håndheves så strengt at det i praksis er svært vanskelig å få innvilget, gitt visse religiøse tolkninger og kulturer. På dette feltet trengs også mer kunnskap og forståelse slik at ingen nektes sine individuelle rettigheter som norske borgere. Dette vil også kunne bety teologisk arbeid for å bygge ned skillet mellom det religiøse og norske lover.

4.2.3. Annet

Kurs om forholdet mellom foreldrenes og barnas rettigheter i forbindelse med barneoppdragelse vil kunne være nyttig. Mange opplever grensene mellom foreldrenes ansvar og barnas selvbestemmelse som uklare.

Kurs som styrker evnen til å skille mellom religion og kultur kan være nyttig. Dette er ikke alltid lett, men det etterspørres. Kjønnsmestelse kan være et godt eksempel. Til å begynne ble det av mange oppfattet som en religiøs praksis, men nå er det kjent at den først og fremst er kulturell. Det forekommer i religiøse miljøer med en viss kulturell tilknytning. Utredningen er tydelig på dette, og det må fremholdes også i fremtiden.

Det er vesentlig at kurs gis løpende og ikke som et engangs-«stunt». På tros- og livssynsfeltet er svært mange, også ledere i rollen som vigslere, frivillig engasjert. De kan ha funksjonen i kortere eller lengre perioder. Med andre ord vil det være nødvendig med mange kurs, over hele landet, som sikrer at nye ledere får tilsvarende kompetanse som de foregående. Dette kan gjelde kurs om barnevern, og norsk lov knyttet til vigsling, om barneoppdragelse, taushetsplikt, avvergeplikt og mye mer.

9. Avslutning

STL vil igjen takke for muligheten til å bidra i denne høringsrunden. Temaene utredningen tar for seg er ikke alle direkte relatert til tro og livssyn, som er vårt hovedfelt. Vi har belyst de temaene og forslagene vi opplever som mest relevante for vårt felt.

Vi har både gitt tilbakemeldinger på begrepsbruk og kunnskapsgrunnlag som er tatt i bruk i utredningen, gitt våre syn på noen konkrete lovforslag og gitt en rekke innspill angående øvrige tiltak som trengs.

Utredningen oppleves i stort balansert mellom religion og kultur. Samtidig opplever vi fortsatt at det er et stykke igjen til idealet om det livssyns åpne samfunnet er fullt ut realisert her i landet.

Vi vil avslutningsvis fremheve behovet for økt kompetanse hos offentlige ansatte – ikke minst i barnevernet og politiet – både om religion som tema og til å tilnærme seg spørsmål om religion på en hensiktsmessig måte. Det er viktig både for at saker blir håndtert på en god og konstruktiv måte, at ingen blir utsatt for diskriminering og for å bygge tillit mellom minoriteter og offentlige myndigheter.

Med vennlig hilsen,
Samarbeidsrådet for tros- og livssynsamfunn v/

Trond Enger
styreleder

Birte Nordahl
generalsekretær